

ЧАСТИНА ПЕРША

*Кожен з нас може стати
Провісником своєї долі й дізнатись,
Яким буде її майбутнє,
Проживши минуле.*

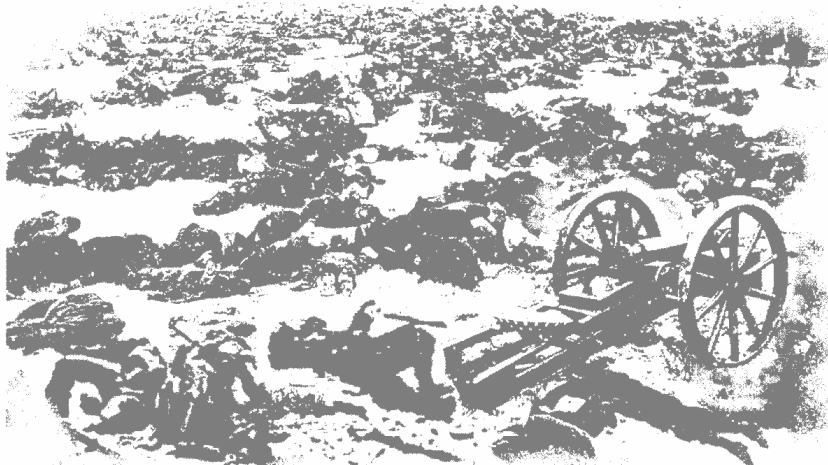
Розділ перший

Червень 1917 року. Велика війна. Галичина.

Переломна битва під Конюхами. Марш-кидок дезертира

Дощ почався раптово та сильно. Супровідний йому шквальний вітер, гнучи і ламаючи дерева, навперейми з громом та блискавкою налетів на пагорб. Літня злива суцільною стіною заволокла усе навколо.

Дощ загуркотів, неначе канонада. Загомонів, немов толока. Зазвучав, як відображення того, що відбувається на землі. Заголосив, ніби докір людям, які так поводяться стосовно один до одного і топлять один одного в морі зла, забувши про давню народну мудрість: вчиняй із ближнім так, як хочеш, щоби вчиняли з тобою. Зашумів, неначе приховуючи цим свою безпорадність від того, що він не спроможний нічого змінити у цьому світі. Здавалось, у такому хаосі нема логіки, нема розуміння його сутності й порядку, неначе світом керують тільки жадоба, ворожість, скнарність. Сторонній міг подумати, ніби теплим та важезним краплям байдуже, куди чи на що вони падають, ніби їм невтямки навколишні колотнеча та метушня. Адже з висоти — не побачиш малого.

Та дощ уперто робив свою справу, заодно не даючи кільком постатям висунутися з протилежного бліндажа і неначе спеціально відтягуючи час до темноти.

Дощ падав так, наче останній раз у житті. Мовби плачучи за тими, хто лежав на полі битви. Падав, нагадуючи своїм шумом стогін та ридання тих, хто на них чекає.

В гулі дощу наче вчувалася туга-молитва за полеглими.

Загиблих було вдосталь і з того, і з того боку. В різних позах. У різних місцях. Хто в окопі. Хто біля нього. Хто із зброєю в руках. Хто з відірваними кінцівками. Одні з вічною усмішкою. Інші — з вічним жахом на обличчі.

Ось на випаленій траві лежить молодий солдат з вивернутими назовні кишками, що їх підтримують уже мертві руки.

Ось над товстим трухлявим пеньком застиг труп уже в іншій уніформі, наче готуючись до марш-кидка.

Ось неподалік завмерли двоє, які встигли, однак, увіткнути один в одного багнети.

За кілька метрів далі, біля якимось дивом уцілілої гармати «моторки» лежав у незвичних позах порозкиданий обслуговуючий її персонал, який ще недавно радів життю.

На вигорілому кущі калини зі спини вбитого, напевно, в рукопашній сутичці, стирчала з напіввідірваним прикладом «трилінійка». Уздовж правого боку тіла розтягнулася смуга застиглої крові.

А трохи поодаль дощ обнімав тіла, що лежали поруч. Можливо, друзів. У того, який лежав на животі та з-під якого виднівся ручний «льюїс», а при житті він був, мабуть, високого зросту і богатирської статури, частина обличчя разом з лівим вухом завмерла у змішаній з травою червоній калюжі. Інший лежав скручений на правому боці з розплющеними очима і витягнутою вперед лівою рукою, немов хотів зняти з голови товариша свою відірвану праву ногу.

Дощ падав туди, де ще два дні тому були захисні рови, дрютяні та інші загородження, котрі масований гарматний вогонь миттєво пошматував і розкидав навколо.

Дощ заливав і обвалював окопи, що тягнулися через усе село. Окопи, що перетворилися в кавардак лійок, ям і ямочок з різноманітним камінням, колоддям, ламаним гіллям та всяким невідомо звідки занесеним лахміттям.

Дощ падав на село, яке стало великим пожарищем. Де в агонії горіло все живе. На село, над яким кілька хвилин тому при безхмарному синьому небі ледве пробивалося сонце крізь куряву і дим...

Та все минає. Дощ закінчився раптово, як і почався, коли над Конюхами вже осідали сутінки. На якусь мить запала гнітюча тиша.

— Олексію! — а тепер поїхали, настала наша пора, — надривно розірвав повітря, полохаючи тишу, ехидний російський говір, — а то наші красені, трошечки підзаправившись, будь-якого моменту можуть знову відновити свою делікатну роботу.

— Хто з нами? — кинула, не повертаючи голови до інших, одна з тих двох постатей, яка не могла дочекатися закінчення дощу і вискочила з окопу. До них приєдналися ще кілька осіб, і вони, ледь пригнувшись, побігли до сотень убитих навпроти.

Нишпорили по кишнях трупів — як австро-угорців, так і своїх. Якщо де-небудь було чути стогін або хтось подавав хоч якісь ознаки життя, шкурники добивали, не вагаючись. Забирали все, що потрапляло під руку, особливо спиртне, і те, що яким-небудь чином нагадувало тютюнові вироби.

Не встигли мародери дійти до вбитого із закривавленим лицем, як знову відновився гарматний гуркіт, який почався таким самим ураганим вогнем, як учора о п'ятій ранку і тривав уже другу добу з короткими перервами.

Мародери, лаючи вся і всіх, кинулись із награбованим у свої окопи та бліндажі.

Незабаром вибухи, настирливо продовжуючи перервану роботу, поступово перемістилися на два-три кілометри праворуч.

Тільки із зеленого відливу хвостом чорно-біла сорока, яка невідомо звідки взялася на усіяному трупами полі битви,

зрозуміла, що закривавлений кулеметник з пошматованою чужою ногою на голові отямився.

Перекинувшись на спину, Іван потроху згадав, хто він, що з ним, де він і вирішив надалі не ворушитися.

Так тривало ще з якусь чверть години. За цей час темінь вступила у свої права.

Сів. Зрозумівши, що йому нічого не загрожує, солдат поволі звільнився від перешкод. Виявилось, що він не був навіть поранений. Раптова контузія, отримана від вибуху снаряда, вимкнула його зовсім. А згустки крові з ноги вбитого друга врятували від грабіжників-мародерів.

Пам'ять, слух та концентрація впевнено поверталася до молодого, міцного організму. Іван обережно обмацав себе руками. Вся амуніція була на ньому, навіть наплічник. Підтягнувши до себе з перегорілої трави «льюїса» з дивом уцілілим, не вистріляним диском, поповз у бік ближнього пагорба. Кулеметник усвідомлював, що його 19-та дивізія невідомо де, і вирішив добратися до лісу неподалік. Перед самим лісом австро-угорський піхотинець наткнувся на невелику, але глибоку калюжу і змив з обличчя та одягу залишки перемішаного з кров'ю бруду.

Заглибившись у густі зарості лісу, Іван присів перепочити й обдумати свої подальші дії. Але для початку годилось би поїсти.

«Спробую догодити шлунку», — майнуло в голові. Добре, що в солдатському багажникові, окрім патронів, він завжди тримав у запасі м'ясні консерви.

Вечеряючи, розклавши харчі на колінах, хлопець визнав, що наразі не знає, як бути. Не розумів і куди йти — як і через незнання місцевості, так і внаслідок суцільної темряви. А де можуть перебувати тепер його однополчани, не уявляв.

Рішення все не приходило, тож, наламавши добрячу купу листяних гілок, влігся під густим деревом і майже відразу заснув.

Ніч минула тривожно. До того ж, кілька разів його будили несподівані вибухи та постріли, що періодично звучали то там, то там до самого ранку.

Ранок розбудив молодого капрала пташиним співом. Сонце усміхалося крізь шатро дерев. Душа, сором'язливо тулячись до приємного вітерцю, що ласкаво куйовдив чуприну хлопця, не хотіла сприймати й вірити у світ під назвою війна. Але свідомість розуміла, що гарматний шквал лише затаївся і підступно мовчить. Мовчить, чи то очікуючи слушного моменту, чи дивуючись красі нового дня. А може, просто пішов на так званий черговий відпочинок.

Боже ж мій, сьогодні день моїх іменин. Тоді тихий ранок є непоганим подаруночком на моє двадцятиліття, промайнув у голові в солдата іронічний жарт.

Іван народився в чеському місті Страконіце, де й проживав з батьками до чотирнадцятого року. Мама була чешка, родом із цього ж таки міста. Тато — русин, родом з Галицького королівства — місто Тарнопіль, де Іван гостював останній раз трохи більше місяця, разом з батьками у дідуся і бабусі, коли йому минуло заледве дев'ять років. Взагалі-то в метриці він записаний під подвійним іменем Іван-Ян. Мама в дитинстві називала його зазвичай Янком, а тато Іванком. На вулиці — русином або рутеном.

Перед очима пробігли картини дитячих та шкільних років. Пригадалось, як бігав з друзями на замок, на річку, на тренування з боксу чи гирьового спорту. Як рік навчався в Празі на машинобудівному факультеті. Як його разом з іншими однокурсниками забрали в армію. Як замість інженера став кулеметником. Як усе це було давно...

А тепер йому треба було зробити вибір. Не тільки куди і як іти. А взагалі, ким і де далі бути. Адже з тієї ситуації, яка складалася на війні, напрашувався висновок, що Австро-Угорщина довго не протягне. Не тільки Європа, а й світ — перекроїться.

Упоравшись з другою половиною початої консерви та куснем чорної хлібини, солдат попрямував на схід сонця.

Дійшовши до краю лісу та не висуваючись із-за дерев, почав вдивлятися у те місце, звідки вчора приповз. І хоча до нього

було далеченько, стало зрозуміло, що лінія фронту переїхала деінде. Куди?

Як не дивно — панувала цілковита тиша. Ніде ніякого руху. Навколо жодної живої душі.

Як же тут визначишся, куди йти? — мотлошив себе запитаннями боець, якого забули свої ж таки вояки.

Несподівано, метрів за двісті праворуч од себе, Іван побачив групу людей, яка ледь виступала з лісу. Це були військові й також озброєні. На більшості з них він упізнав однострій австро-угорської армії. Напевно, такі ж лайдаки, як і я, подумав. Тож, не вагаючись, вийшов із-за дерев, даючи помахом руки знати про себе. Група відразу ж зраділо попрямувала в його бік.

При наближенні групи у перших двох вояках Іван упізнав своїх товаришів по службі; ще троє також були чехами з іншої роти; а двоє виявилися чехами, але з чехословацької стрілецької бригади, сформованої в Росії у російській армії.

— Що, почалося братання, чи що? — при ближчому знайомстві запитав хлопців Іван. — Невже, поки я відпочивав у лісочку, війна наперекір усім вирішила раптом закінчитися?

— Радий тебе бачити живим, — відповів за всіх Гектор, котрий, як й Іван, був у званні капрала, тільки старший років на десять. — Ми якраз збирались обговорити те, як нам далі бути, — додав товариш. — Може, ти нам станеш у цьому порадником.

— І я над тим давно мізкую, але про всяк випадок заховаймося за деревами від сторонніх очей, — заходячи в тінь лісу та знімаючи кулемета з лівого плеча, відповів Іван.

Бійці всілись у коло під густими гілками молодого дуба.

— Оскільки росіяни вчора зненацька прорвали лінію фронту по всій її довжині й пішли далеко вперед, наша дивізія вщент розбита, багато нашого люду потрапило в полон, ми тепер неначе в тилу, — виважено зауважив інший однополчанин Іржі. — Не так просто тепер кожному прийняти правильне рішення. Звісно ж, можна ночами або якимось іншим способом

пробиратися до так званих своїх. Але, ти ось послухай, Яне, що розказують Мартін та Ярек, які є російськими етнічними чехами, добровольцями легіону сформованого тільки з самих чехів і словаків. Це ж якраз він нас так добряче струсонув. Може, нам немає насущної потреби наздоганяти австро-угорські частини, а натомість поспробувати якимось чином потрапити до тих самих росіян та, здавшись їм у полон, пристати до того легіону.

— Ми, друзі, якраз і ходимо по ваших тилах, агітуючи ваших хлопців не воювати за австро-угорців, — встряв у розмову Мартін. Адже виходить, що ми ніби воюємо між собою. Питання — за що, для чого? Пам'ятаєте, якого розголосо набрала в окопах звістка навесні п'ятнадцятого про перехід двох батальйонів Празького полку до росіян? Так ось, нам із Яреком також удалося прикласти до цього руку. Ми тоді служили в розвідувальній роті під командуванням Вацлава Клецанди й виявили в одному місці ділянку фронту, яку обороняв Празький полк чехів. Домовилися з ними про мінімальний опір під час найближчого наступу третього квітня. Тепер нас уже близько семи тисяч. А немолодий професор Масарик, до речі, депутат парламенту, представляє нас у світі. Далекоглядний дядько, я вам скажу. Коли ми дислокувалися під Києвом, то не раз бували на зустрічах з ним. Із його виступу під час відправлення легіону восени 1914 року на війну можна зробити висновок, що цей професор переконаний у тому, що теперішня війна є проявом довічної боротьби невеликих народів, які мають право на самостійний розвиток. Масарик просто впевнений у розпаді Австро-Угорської імперії, а на фоні цього — реконструкції всієї Європи й утворенні незалежної Чесько-словацької республіки. Завдяки йому, між іншим, наші вояки й добре озброєні, навчені та дисципліновані.

Мартін замовк. Мовчали й напарники, кожен по-своєму обдумуючи отриману інформацію.

— Добре, — порушив мовчанку Іван. — І хоч я нібито лише наполовину чех, але згоден на таку слушну пропозицію. Треба добре обміркувати, як же нам усе-таки безпечно перейти

новоутворену лінію фронту. Хіба у вас вже є щодо цього якісь конкретні пропозиції?

Мартін, зупинивши погляд на другому, хотів щось додати, але Ярکو випередив його першим, лише задумавшись на якусь мить, наче щось зважуючи, і мовив:

— Так, є. На таку добру справу в нас приготовлений ось який варіант. Він полягає в тому, що за більше ніж два роки в нас утворилась і діє спеціальна підпільна гілка з переправлення людей через лінію фронту, а якщо треба, то й до місця майбутньої дислокації. Наша людина супроводжує охочих перейти на наш бік протягом усього маршруту. Супровідників насправді є кілька, і на кожній ділянці маршруту вони змінюють один одного. Відразу скажу, що не все так гладко щодо цього. На кожній з таких ділянок є певні складнощі та особливості, але, дотримуючись усіх інструкцій, наразі вдається успішно переправляти людей. Серйозних провалів за цей період не було. Ще скажу, що наступальний порив російських військ тепер не такий стрімкий і наполегливий, яким він був на початку війни. У лютому в їхній столиці Санкт-Петербурзі відбулась, як вони називають, буржуазна революція. Скинули ненависного їм царя-батюшку і нині там дедалі більший вплив у народі отримують так звані революціонери-більшовики. Фанатики своєї ідеї — ідеї диктатури пролетаріату. Та головне: вони проти продовження не тільки цієї війни, а проти війни як такої. Як явища. Якщо ці більшовики продовжуватимуть тиск на владу, то цілком можливо, що Росії незабаром доведеться вийти з війни. А це нам, як не парадоксально, ой як на руку.

— Пропоную сьогодні ж увечері вирушити в дорогу, — все-таки вклинився у розмову Мартін, — та спочатку нам треба дізнатися, де пролягає тепер та клята лінія фронту. Для цього я піду в розвідку, бо думаю, що найкраще всіх знаю місцевість, а ви без потреби не висуватися.

Не встиг Мартін зробити й два кроки, як високо над лісом раптово рознісся наростаючий гул моторів. Гул, до якого солдати потроху почали звикати — гул літаючих апаратів. Усі миттєво замовкли і, мов за командою, підвелися на ноги. Потім

усі, не змовляючись, попіднімали голови і звернули погляди в небо, не виказуючи себе. Це були два бінарних аероплани.

— Російські, — як змовившись, чомусь пошепки проказали одночасно кілька пар губ.

— Напевно, розвідники, — мовив ледь чутно Вок — один із трьох хлопців з іншої роти.

Пілоти аеропланів поводитися надто сміливо, якщо не нахабно. Зробивши кілька кіл над лісом, вони полетіли в бік сусіднього невеликого села і за якусь мить, розвернувшись, зарокотіли в протилежний бік. Але цього моменту з боку урочища пролунали zenітні кулеметні черги. Спостерігачі побачили, як аероплани миттєво піднялися вище і, не відстрілюючись, полетіли у протилежний бік.

Хлопці розвернулися схвильовані. Усім стало зрозуміло, що в урочищі за два кілометри від них розмістилися австро-угорські частини. Це докорінно змінювало плани групи.

Невеличке замішання порушив Іван, звертаючись до Мартіна:

— Гадаю, лінія фронту, пересунувшись до запасних окопів, залишилася все-таки майже без змін, а це для нас краще чи гірше?

— Звісно, такий поворот подій вносить корективи в наш план, але не настільки суттєві, щоб відмовитися від переходу. Провідниками цього разу будемо ми з Яреком. Ось гляньте.

Мартін тренуваним рухом витягнув із нагрудної кишені невеликий згорток паперу й акуратно розклав. Згорток виявився військовою картою. Всі сконцентрували погляди на ній. Він ткнув безіменним пальцем в одну точку.

— Ми зараз перебуваємо тут, на околиці села Конюхи. Справа за чотири кілометри від нас село Бишки. Лінія зіткнення тягнеться приблизно так, — по карті пробіг уже вказівний палець Мартіна. — Штаб чехословацьких полків розташований у невеличкому селі Красне недалеко від дерев'яної церкви, принаймні був у ньому три дні тому. Село розкинулося на лівому березі цієї річки. Найкоротший і найбезпечніший шлях туди веде через невеличкі села Золочівка та Глинна. Звідти

до наших — кілометрів чотири-п'ять, тобто не більше години хорошого ходу. Отже, всього разом із усіма затримками та викрутасами наш маршрут потягне близько двадцяти восьми—тридцяти кілометрів. За моїми розрахунками, виходить, якщо у нас не буде, звісно, ніяких непередбачених недоречностей, що ми мали би за дві, ну, максимум, три ночі справитися.

— Ми з Яреком вам довіряємося, Мартіне, — мовив Гектор, який досі мовчав, — але всі підтримають мене в тому, що нам треба поїсти. Тим більше, що такий марш-кидок потребуватиме сил. Пропоную викласти все, що маємо, і розділити порівну між нами на три доби.

Усі закивали головами на знак згоди.

— Добре, добродії, ви тут господарюйте, а я піду в розвідку, — приймаючи пропозицію товаришів, відповів Мартін. — Чекайте. До опівдня повинен повернутися.

А це для вас, продовжив він ствердно і виклав на траву із свого наплічника житній буханець хліба, величенький кусень солонини й алюмінієву флягу з водою.

Провівши Мартіна, об'єднані однією ідеєю хлопці, вмостившись під широколистим деревом у коло і чесно поділивши продукти, енергійно взялися за трапезу.

Іван, поївши першим, пройшов до краю лісу і, заховавшись за густими заростями, став спостерігати за тим, що діється навкруги.

Придивившись, виявив, що в окопах, які ще вчора займали австрійці, вже орудують росіяни. І хоча до них було, можливо, ледь більше семисот-вісімсот метрів, багато чого добре проглядалося. Росіяни швидко облаштувалися. Їх було багато. Ось за якусь сотню метрів за їхніми спинами, недалеко від наполовину вцілілого будинку, зупинився бронеавтомобіль. До нього поспішив дебелий офіцер і взяв з рук військового, який вискочив з авто, білий пакунок.

Потроху Івану склали компанію інші хлопці, й вони разом стали вивчати ситуацію.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША.....	5
Розділ перший.....	7
Розділ другий.....	29
Розділ третій.....	47
Розділ четвертий.....	58
Розділ п'ятий.....	83
Розділ шостий.....	111
Розділ сьомий.....	126
Розділ восьмий.....	148
Розділ дев'ятий.....	164
ЧАСТИНА ДРУГА.....	171
Розділ перший.....	173
Розділ другий.....	188
Розділ третій.....	199
Розділ четвертий.....	207
Розділ шостий.....	228
Розділ сьомий.....	234
Розділ восьмий.....	240
Розділ дев'ятий.....	247
Розділ десятий.....	253
Розділ одинадцятий.....	262